

ЯНОШ КАДАР ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ УГОРЩИНИ

Скиба Іванна Іванівна

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: ivanna.skyba@uzhnu.edu.ua

Метою статті є спроба коротко охарактеризувати політичну діяльність одного з найавторитетніших керівників Угорщини – Яноша Кадара (1956-1988 рр.). На основі аналізу головних наукових праць, прагнемо показати, що саме цей керівник був одним з найхаризматичніших державних діячів країн так званого «соціалістичного табору». Нелегкими були його дитячі та юнацькі роки. Драматичні мотиви життя загартували Яноша Кадара і дозволили йому стрімко і впевнено рухатися на вершину політичної кар'єри. Прийшовши до влади за сприяння вищого радянського керівництва у 1956 р., він ефективно керував Угорщиною до 1988 р. До травня 1988 р. був незмінним першим (генеральним) секретарем ЦК Угорської соціалістичної робітничої партії.

Реалізація соціалізму радянської моделі в Угорській Народній Республіці у 1960-1980-х роках відрізнялась від аналогічних спроб в інших країнах-членах Організації Варшавського Договору. Це було пов'язано з тим, що легітимізація режиму Яноша Кадара здійснювалася шляхом проведення політики консолідації, метою якої була деполітизація угорського суспільства та забезпечення відносно високого рівня життя в країні. Успіхи Угорщини в 60-70-х роках ХХ ст. були пов'язані саме з іменем цього політика, який виокремлювався серед інших керівників соціалістичних країн масштабом своєї особистості та увагою до людей. Завдяки його зусиллям, соціалізм в Угорщині перетворився із адміністративно-командного на «соціалізм з людським обличчям», система правління із тоталітарної – на авторитарну з елементами демократизму. Янош Кадар став популярним серед угорського народу і, згідно опитування суспільної думки, входить до трійки найповажніших керівників Угорщини (після королів Святого Іштвана та Матяша).

***Ключові слова:** Угорська Народна Республіка, Янош Кадар, політика консолідації, «соціалістичний табір», «м'яка диктатура», Угорська соціалістична робітничка партія.*

Постановка проблеми. В Угорщині за три десятиліття після зміни суспільно-політичного ладу відбулося чимало дискусій щодо соціалістичного періоду угорської історії, особливо актуалізувалося обговорення постаті Я. Кадара, який понад тридцять років визначав шлях розвитку своєї країни. Реалізація соціалізму радянської моделі в Угорщині у 1960-1980-х роках відрізнялась від аналогічних спроб в інших країнах-членах Організації Варшавського Договору (ОВД). Це було пов'язано з тим, що легітимізація режиму Я. Кадара здійснювалася шляхом проведення політики консолідації, метою якої була деполітизація угорського суспільства та забезпечення відносно високого рівня життя в країні. Успіхи Угорщини в 60-70-х роках ХХ ст. ототожнювалися з іменем цього політика, який виокремлювався серед інших керівників соціалістичних країн масштабом своєї особистості та увагою до людей. Під його керівництвом країна розпочала соціально-економічні перетворення, відбувся ріст народного благоустрою, зміцнів міжнародний авторитет Угорщини. Дослідники зображують Я. Кадара як лідера «м'якої диктатури», як політика з оригінальним стилем правління. Разом з тим, «кадаризм», як система політичних прийомів та технологій, мав об'єктивні історичні ліміти. За тридцять років перебування Я. Кадара при владі, союзником Угорської Народної Республіки був Радянський Союз. Слід підкреслити ту обставину, що Я. Кадар був, насамперед, угорцем, а

вже потім комуністом-інтернаціоналістом. Не зважаючи на недемократичний старт його політики у 1956 р., серед угорського народу він став популярним і входить до трійки найповажніших керівників Угорщини (після королів Святого Іштвана та Матяша) [Мусатов, 2016, с. 25]. Я. Кадар був одним з найяскравіших партійних і державних діячів соціалістичних країн, харизматичною особистістю, проникливим та досвідченим політиком європейського масштабу. Його ім'я стало символом цілої епохи, він визначав її характер та зовнішність, залишивши свій відбиток і на наступних десятиліттях.

Аналіз досліджень. Історіографія запропонованої теми представлена, насамперед, угорською та російською науковою літературою. З огляду на відсутність спеціальних досліджень у сучасній українській історичній науці випливає надзвичайна актуальність даної проблеми. Угорська історіографія ґрунтовно вивчала і продовжує досліджувати період правління Я.Кадара, називаючи цей відрізок історії «епохою Кадара». Насамперед, відзначимо праці таких дослідників: Янош М. Райнер [Rajner, 2010], Тібор Гусар [Huszár, 2003], Шандор Ревіс [Révész, 1997], Ласло Дюрко [Gyurkó, 1982], Дердь Конрад [Konrad], Ігнац Ромшіч [Rajner, 2010], Шандор М. Кіш [Kiss], Магдолна Борат [Baráth, 2009], Мігай Корніш [Kornis, 2006], Іштван Шімон [Simon, 2012], Томаш Шаркезі [Sárközi, 2012], Аттіла Соколцої [Szokolczi, 2010] та інші. Сферою досліджень угорських істориків, письменників, біографів є політичні й економічні погляди Я. Кадара, його біографія,

соціально-економічні перетворення в країні у 50-80-х роках ХХ ст. на тлі міжнародної ситуації у Центральній Європі. В Угорщині опубліковано чимало документів, що стосуються діяльності Я. Кадара та очолюваної ним Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП). Неопубліковані документи знаходяться, насамперед, у сховищах Угорського державного архіву та в парламентській бібліотеці Угорщини. Зауважимо, що аналіз джерельної бази та наукової літератури потребує окремої характеристики в українській історіографії.

Серед російських дослідників великий внесок у вивчення історії Угорської Народної Республіки періоду Я. Кадара зробив відомий історик та дипломат В.Л. Мусатов [Мусатов, 2008; Мусатов, 2016, с. 24-40], який тривалий час працював в Угорщині. Зокрема, в 2000-2006 рр. він був Надзвичайним і Повноважним Послом Російської Федерації (РФ) в Будапешті. Проблеми новітньої історії Угорщини, міжнародні відносини у Центральній і Південно-Східній Європі у післявоєнний час досліджує А.С. Стикалін [Стыкалин]. Відомий дослідник Б. Желіцкі [Желицки, 2000, с. 53-71] у своїх працях аналізує головні етапи розвитку радянсько-угорських відносин, події 1956 р. в Угорщині. Важливими є спогади перекладача та референта ЦК КПРС, який працював з Я. Кадаром, В.С. Байкова [Байков, 2016].

Відзначимо англійські видання з історії Угорщини та політичної діяльності Я. Кадара зокрема: Р. Гау [Gough, 2006], В. Картлідж [Cartledge, 2006] та М. Тетчер [Thatcher, 1993]. Англійський історик Р. Гау опублікував монографію, присвячену політичному розвитку Угорщини у 60-70-х роках ХХ ст., назвавши її «Янош Кадар – хороший товариш. Комунізм та Угорщина».

Вітчизняна історіографія періоду правління Я. Кадара в Угорській Народній Республіці потребує ґрунтовнішого представлення. Серед наявних нечисельних публікацій відзначимо автореферати кандидатських дисертацій науковців, в яких досліджуються окремі аспекти суспільно-політичних процесів в Угорщині, починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст. [Кіш, 1998; Юнгер, 2018].

Постановка цілей. Метою статті є спроба коротко охарактеризувати політичну діяльність одного з найавторитетніших керівників Угорщини – Яноша Кадара (1956-1988 рр.). На основі аналізу головних наукових праць, прагнемо показати, що саме цей політик був одним з найхаризматичніших державних діячів країн Центрально-Східної Європи 60-80-х років ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Прийшовши до влади за сприяння вищого керівництва Радянського Союзу у 1956 р., Я. Кадар керував Угорською Народною Республікою аж до 1988 р., створивши «найвеселіший барак у соціалістичному таборі» [Мусатов, 2016, с. 25]. За правління Я. Кадара Угорщина посідала перше місце в Європі за виробництвом м'яса і пшениці в розрахунку на душу населення [Підлуцький]. Угорська економіка значно менше потерпала від дефіциту товарів, ніж інші країни Центрально-Східної Європи. Я. Кадар, на

відміну від інших комуністичних лідерів, дбав про задоволення потреб свого населення. Тому, кадарівську економічно-соціальну систему називали «гуляш-соціалізм» (за назвою національної страви). Десятиріччями Я. Кадар ретельно, послідовно і не без успіху розбудовував у своїй країні певну політичну та економічну систему, тривалий час користуючись широкою підтримкою в суспільстві. У 60-70-і роки ХХ ст. в Угорщині була побудована стабільна політична система, наріжним каменем якої стала суспільна злагода. Регулярно відбувалося підвищення життєвого рівня, здійснювалися ефективні нововведення у державному аграрному секторі. Найбільшим досягненням Я. Кадара була економічна реформа 1968 р. До неї готувалися довго, починаючи з 1957 р. [Rajner, 2010, old. 56-57]. Я. Кадар не був автором реформи, але політична відповідальність лежала на ньому. Угорські спеціалісти проаналізували різні варіанти реформування економіки: досвід СРСР (реформа А.Н. Косигіна), Югославії, Польщі, Чехословаччини і НДР [Волотов]. Саме завдяки наявності багатьох елементів ринкової економіки, Угорщина порівняно легко перейшла на нові умови розвитку після зміни суспільно-політичного ладу наприкінці 80-х років ХХ ст.

Я. Кадар належить до післявоєнного покоління керівників комуністичних і робітничих партій Центрально-Східної Європи. До цієї групи належали також В. Гомулка, Е. Хонеккер, Г. Гусак, Т. Живков і Н. Чаушеску. Це були політики з різними характерами і долями, з різним політичним багажем і харизмою. Вони в меншій мірі, ніж попередня когорта керівників, були пов'язані з Комінтерном, але росли як політики під сталінським впливом. Визначальним моментом в їхній політичній діяльності стали ХХ з'їзд КПРС (1956 р.) і викриття злочинів сталінської епохи. У новій політичній атмосфері ці політики могли в більшій мірі, ніж раніше, враховувати національні інтереси та особливості своїх країн, проявляти більше самостійності у відносинах з Москвою. Не всіх можна назвати «національними комуністами», але залишається фактом, що вони, особливо Я. Кадар, віддаючи належне ролі і досвіду КПРС, прагнули здійснити органічний зв'язок міжнародних стандартів і національних інтересів в політичному курсі [Мусатов, 2008]. Опоненти Я. Кадара зазвичай зосереджують свою критику на обставинах формування його уряду у листопаді 1956 р., на придушенні збройного виступу і звинувачують його у смерті І. Надя. Чимало дослідників намагаються зобразити Я. Кадара не як диктатора, а як лідера «м'якої диктатури». Відзначають, що Я. Кадар з часом став авторитетним та ефективним політиком, а політична система, пов'язана з його іменем, в 70-х роках ХХ ст. набула рис гуманного соціалізму. Історик Роджер Гау, автор монографії «Янош Кадар: хороший товариш. Комунізм та Угорщина», відзначив, що Угорщина в політичному значенні не була винятком в соціалістичному таборі, але, все ж таки, була «найвеселішим баракком» [Мусатов, 2016, с. 25]. Атмосфера в країні була вільною, але угорський лідер завжди знав межу, за яку йому не можна було переходити. Однак, виступаючи на Гельсінській

конференції у 1975 р., він відкрито заявив про територіальні втрати Угорщини після Першої світової війни [Памяти Яноша Кадара].

Життя Я. Кадара було сповнено драматичних подій. Його справжнє ім'я – Янош Черманек. Народився майбутній політик 26 травня 1912 р. в місті Фіуме (Хорватія), матір'ю його була служниця Борбола Черманек. Місто знаходилося у складі Угорського королівства, яке було частиною Австро-Угорської імперії. Більшість населення Фіуме на той час складали етнічні італійці, отже, мовою урядування була італійська. Тому немовля зареєстрували як Джованні, хоча мати хотіла назвати його Яношем. Джованні Черманек через 20 років став Яношем Кадаром. Напівсловачка-напівугорка Борбола походила з півночі Угорщини. Батьком Яноша, за словами матері, був сільський хлопець зі східної Угорщини – Янош Крецінгер, який на той час служив у цісарсько-королівському полку, що стояв у Рієці. Він хотів побратися з дівчиною, проте батьки заборонили одружуватися зі служницею [Соловейчик]. Борбола залишилася сама з дитиною на руках, без грошей і без роботи. Однак вона знайшла вихід – вмовила взяти хлопчика на виховання літню бездітну селянську пару з села Капой неподалік міста Шомодь. Саме це село Янош і вважав своєю малою батьківщиною. Восени 1918 р., коли Яношеві було шість років, мати забрала його до Будапешта [Байков, 2016, с. 61]. Янош любив і завжди пам'ятав свою матір, намагався підтримувати її матеріально. Коли ж після 1945 р. став високопосадовцем, забрав Борболу жити до себе. Як згадував згодом сам Янош, досить довго після переїзду до столиці він почувався сільським хлопцем і не сприймав Будапешт як рідне місто [Підлуцький].

Пішовши до школи, хлопець мав чимало обов'язків, проте на «відмінно» вчився у школі. Обов'язковою на той час в Угорщині була лише чотирирічна освіта, але Янош, як кращий учень класу в початковій народній школі, отримав право безкоштовно навчатися у Вищому початковому міському училищі. Таким чином, здобув восьмирічну освіту. Навіть через багато десятиліть керівник угорської держави пишався цим: «Це було велике досягнення для людини мого соціального походження» [Підлуцький]. Окрім навчання, Янош захоплювався футболом і шахами, дуже багато читав. Любов до читання він зберіг на все життя: і в його робочому кабінеті генерального секретаря партії, і в помешканні стояли тисячі книжок з найрізноманітніших галузей знань. Закінчивши школу, Янош став учнем майстра з ремонту друкарських машинок, а в 1929 р. отримав сертифікат з даної спеціальності. У майстерні, де він був учнем, вільного місця підмайстра не було, тому його направили до іншої. Коли Янош прийшов влаштуватися на роботу, власник майстерні, побачивши його латану сорочку, відмовив йому у роботі. Так Я. Кадару й не довелося ніколи в житті працювати за здобутим фахом.

Доленосною стала випадкова зустріч Яноша з своїм однолітком Я. Фенакем у вересні 1931 р. Після годинної розмови приятель зізнався, що є

членом нелегальної Федерації комуністичної робітничої молоді і запросив приєднатися до них. Наступного дня безробітний Черманек став членом комсомольського осередку ім. Свердлова [Байков, 2016, с. 63; Підлуцький]. Тоді ж Янош отримав своє перше підпільне псевдо – Барна (Шатен), яке йому не подобалося, тому, через кілька місяців він сам обрав собі нове – Кадар (Бондар). Відтоді майже півтора десятиліття для знайомих він був Черманеком, а для товаришів-комуністів – Кадаром. У 1945 р. перший секретар Будапештського міському компартії Угорщини офіційно змінив своє прізвище на Кадар [Соловейчик].

Я. Кадар зробив блискучу політичну кар'єру. Через два місяці після вступу до комсомолу, він став членом комуністичної партії, через півроку – секретарем ЦК комсомолу. Сама належність до компартії каралася тривалим ув'язненням. До комуністичних організацій засилали провокаторів, які виказували владі своїх соратників. Тому, за оцінками угорських істориків-комуністів, у середині тридцятих років зв'язок із підпільним ЦК КПУ підтримувало не більше ніж 500 членів партії [Підлуцький]. Я. Кадар був серед тих п'ятисот сміливих. Уже через кілька місяців після вступу до комсомолу, його вперше заарештували. Щоправда, незабаром відпустили. У 1933 р. він потрапив до в'язниці вдруге і цього разу провів за ґратами вже два роки [Szakolczai, 2010, old. 10]. У перервах між тюремними відсидками працював сортувальником на фабриці з переробки лікарських рослин, вантажником і сторожем на гуртівні, підсобником на фабриці.

На той час керівники угорської компартії на чолі з Б. Куном, що знаходилися у Москві, різко виступали проти будь-якої співпраці з соціал-демократами. Натомість, підпільне ЦК в Будапешті, яким керував Є. Ландлер, вважало, що комуністи повинні проникати до соціал-демократичних організацій з тим, щоб з часом взяти їх під контроль. У 1935 р. Я. Кадар вступив до соціал-демократичного осередку в VI районі Будапешта і через кілька років очолив цю районну організацію. При цьому, він перебував у «подвійному підпіллі» – переважна більшість його соціал-демократичних товаришів навіть не здогадувалася, що Черманек – комуніст. Суперечки ж між Є. Ландлером і Б. Куном завершилися сумно для обох – у 1936 р. Комінтерн розпустив підпільне ЦК угорських комуністів, а вже наступного року Б. Кун виявився «ворогом народу», був заарештований НКВД і розстріляний [Підлуцький]. Тим часом, партійна кар'єра Я. Кадара серед комуністів виявилася ще успішнішою, ніж серед соціал-демократів. Влітку 1941 р. Я. Кадар очолив Будапештську міську організацію комуністів, а в травні 1942 р. став секретарем ЦК. Очевидно, свою роль відіграло те, що Я. Кадар, відбуваючи в 1936-1937 рр. покарання у в'язниці суворого режиму Чіллог, познайомився і заслужив прихильність М. Ракоші, який, після розстрілу Б. Куна, став найавторитетнішим лідером угорських комуністів [Kádár János birái elött, 2001, old. 47-49].

У 1942 р. Я. Кадар із напівлегального перейшов на повністю нелегальне становище, а через два роки був

заарештований за ухилення від військової служби. Угорщина на той час воювала в союзі з Німеччиною проти антигітлерівської коаліції. Комуністи намагалися влаштувати йому втечу, підкупивши наглядча. Гроші тюремникові передавала молода комуністка, яка після війни стала його дружиною. Проте втечу влаштувати не вдалося – в Угорщині стався військовий переворот, всіх «неблагонадійних» в'язнів з угорських тюрем було вивезено до таборів смерті в Німеччині, але Я. Кадар дорогою зумів втекти і повернувся до Будапешта [Підлуцький]. Першим призначенням, яке Я. Кадар отримав після взяття Будапешта радянськими військами, стала посада заступника начальника поліції. Він очолював Будапештську міську організацію комуністів, а в 1946 р. став ще й заступником генерального секретаря ЦК угорських комуністів [Rajner, 2010, old. 13].

Угорщина була вірним союзником гітлерівської Німеччини, відтак радянський режим у цій країні в перші післявоєнні роки був найжорсткішим. У перші ж місяці почалися масові репресії проти всіх, хто був пов'язаний із старою владою, під заборону потрапили всі традиційні праві партії. Попри це і масові виборчі фальсифікації, під час перших післявоєнних виборів, комуністи отримали лише 17% голосів, понад половину голосів зібрала селянсько-ремісничка Партія дрібних власників (ПДВ) [Підлуцький]. Однак, їх змусили створити коаліцію з комуністами, які встановили контроль над усіма силовими структурами. Уже через кілька місяців почалися арешти активістів ПДВ, і прем'єр Угорщини Ф. Надь був змушений попросити політичного притулку під час офіційного візиту до Швейцарії. У 1948 р. соціал-демократи об'єдналися з комуністами в Угорську партію трудящих (УПТ), а головою комісії з підготовки цього процесу став Я. Кадар [Соловейчик].

Угорщину очолили М. Ракоші та інші комуністи, які повернулися з Москви. У країні запанувала жорстка диктатура сталінського взірця, почалися пошуки ворогів [Байков, 2016, с.16]. У політбюро ЦК УПТ було п'ятеро «москвичів» і лише два угорці – Я. Кадар і Л. Райк. Міністр закордонних справ, інтелектуал Л. Райк і робітник Я. Кадар, здавалося б, не мали між собою нічого спільного. Проте М.Ракоші не довіряв обидвом. Я.Кадара у 1948 р. було призначено міністром внутрішніх справ, а головним його завданням на новій посаді партія визначила викриття «антипартійної діяльності» «тітоїста» Райка. Адже того ж року комуністичний лідер Югославії Йосип Броз Тіто відмовився коритися Сталіну. В Угорщині розпочався пошук агентів Тіто, Л. Райка було заарештовано і страчено разом з усіма його послідовниками [Kádár János birái előtt, 2001, old. 14, 20, 33]. Через два роки, у 1951 р., «тітоїстом» виявився і сам Я. Кадар. Він провів у в'язниці три з половиною роки і дивом залишився живий [Байков, 2016, с. 51]. Я. Кадар вийшов на волю восени 1954 р. й очолив один з райкомів партії в Будапешті. В країні склалося фактичне двовладдя: М. Ракоші зберіг найвищу владу в партії, а уряд очолив набагато ліберальніший – І. Надь. Але вже у квітні 1955 р. І. Надь відправили у відставку і виключили з партії [Rajner, 2010, old. 16]. Народне невдоволення в

Угорщині зростало. У липні 1956 р., з ініціативи Кремля, було відсторонено від керівництва партією та державою одіозного М. Ракоші, на зміну якому прийшов Е. Гере [Байков, 2016, с. 69].

Аналізуючи політику Я. Кадара, важливо правильно оцінити його взаємини з радянськими лідерами. Для Москви він був справжнім комуністом, інтернаціоналістом, вірним союзником, досвідченим керівником. У 1964 р. Я. Кадару присвоєно звання Героя СРСР [Памяти Яноша Кадара]. У вищому радянському керівництві з ним рахувалися, радилися, цікавилися його думкою. У липні 1956 р., при зміні М. Ракоші на посаді генсека Угорської партії трудящих, кандидатура Я. Кадара, як можливого кандидата, обговорювалася. Однак більшість в угорському Політбюро висловлювалася за обрання першим секретарем Е. Гере, добре відомого у Москві, який був заступником М. Ракоші. Час Я. Кадара настав восени 1956 р., коли керівництво СРСР більше не довіряло І. Надю.

23 жовтня 1956 р. в Угорщині розпочалася антикомуністична революція з мирної демонстрації, яку влада наказала розстріляти. Після цього, протистояння перейшло у збройну боротьбу, в яку відразу ж втрутилися радянські війська, що знаходилися в Угорщині. 24 жовтня, поновлений за десять днів перед тим у партії, І. Надь став прем'єром, а Я. Кадар – генсеком УПТ [Вологов; Байков, 2016, с. 67]. Кілька днів у Будапешті тривали запеклі бої між повстанцями та радянськими військами, аж поки І. Надь не вмовив Москву припинити збройне втручання, присягнувши, що збереже соціалізм і керівну роль комуністів в Угорщині. 30 жовтня почалося виведення радянських військ з Будапешта. Однак народне невдоволення вже неможливо було зупинити. У Будапешті траплялися випадки самосудів над угорськими комуністичними функціонерами. Ідейним лідером революції став кардинал Й. Міндсенті, якого угорці звільнили з в'язниці, де він сидів з 1946 р. [Szokolczai, 2010, old. 23, 76]. Кардинал вимагав не тільки оновлення соціалізму, а багатопартійної демократичної системи і вільних виборів. Крім того, радянські війська, які М.С. Хрущов пообіцяв вивести з Угорщини, знаходилися в околицях Будапешта.

31 жовтня 1956 р. Я. Кадар став першим секретарем Тимчасового ЦК нової партії – Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП). Одночасно був міністром в уряді І. Надя. 1 листопада І. Надь вирішив приєднатися до свого народу, його уряд заявив про вихід Угорщини з Організації Варшавського Договору. У той же день Я. Кадар, разом із членом політбюро – Ф. Мюнніхом, таємно пробрався на радянську військову базу в Чепелі, звідки вранці 2 листопада на радянському військовому літаку вилетів до Москви [Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 2009, old. 7]. Після дводенної дискусії на засіданнях президії ЦК КПРС, М.С. Хрущов вирішив, що новий уряд в Угорщині повинен очолити саме Я. Кадар, а не Ф. Мюнніх. Я. Кадар не відразу дав згоду. Також відомо, що М.С. Хрущов заявив наступне: «Якщо ми підемо з Угорщини, це підбадьорить американців, англічан і

французів, імперіалістів. Вони зрозуміють це як нашу слабкість і підуть в наступ» [Байков, 2016, с.71-72]. Тому, було прийнято рішення терміново створили «Тимчасовий робітничо-селянський уряд», який звернувся до СРСР з проханням про введення військ в Угорщину.

4 листопада почалася операція «Вихор», в результаті якої революцію було придушено 11 листопада. У боях загинуло 2502 повстанці, 19266 було поранено, радянські втрати - 660 убитих, 1450 поранених та 51 зниклих безвісти. Десятки тисяч угорців було заарештовано, частину з них депортовано до СРСР [Мусатов, 2016, с. 26-27]. Сотні тисяч зуміли втекти на Захід. І. Надь, після захоплення Будапешта радянськими військами, сховався в югославському посольстві. Я. Кадар особисто пообіцяв, що йому нададуть змогу виїхати на Захід. Проте насправді І. Надю дозволили виїхати лише до Румунії, де його було заарештовано, повернуто до Угорщини і в 1958 р. страчено. Кардинал Й. Міндсенті знайшов притулок в американському посольстві в Будапешті і перебував там аж до 1971 р., поки не отримав можливість виїхати до Відня [Szokolczai, 2010, old. 21].

Виступаючи на радіо у ті буремні дні, Я. Кадар охарактеризував жовтневі події як повстання не проти народної влади, а проти політики М. Ракоші. Він обіцяв усунути помилки попереднього керівництва і після наведення порядку розпочати переговори про виведення радянських військ з Угорщини, вважаючи, що тільки так можна забезпечити незалежність і суверенітет країни [Байков, 2016, с.78]. Через декілька років Я. Кадар визнав, що події 1956 р. були національною та особистою трагедією для мільйонів угорців. У 1962 р. він амністував усіх «контрреволюціонерів», крім кардинала Й. Міндсенті [Rajner, 2010, old. 28]. На протипагу улюбленому гаслу М. Ракоші: «Хто не з нами – той проти нас», Я. Кадар висунув своє: «Хто не проти нас – той з нами», «Хто не заважає нам – той допомагає» [Байков, 2016, с. 123]. Він зробив усе можливе, щоб досягти в країні широкого громадського консенсусу. З 1968 р. запровадив в Угорщині новий економічний механізм, який передбачав практичну відмову від централізованого планування, і покладав обов'язок складати плани на самі підприємства. Внаслідок таких дій, угорська економіка найменше серед країн Центрально-Східної Європи постраждала від зрівнялівки в оплаті праці та дефіциту товарів і послуг [Rajner, 2010, old. 42-43]. Однак, з кінця 70-х років минулого століття в Угорщині знизилися темпи економічного зростання і життєвий рівень перестав підвищуватися [Памяти Яноша Кадара]. Кадарівська економічна система, що базувалася на державно-кооперативній власності, вичерпала свій потенціал. Стандарти життя в Угорщині були вищими, ніж в інших державах «соціалістичного табору», але незрівнянно нижчими, ніж у країнах Західної Європи. Не зважаючи на це, прірава, що відділяла угорське суспільство від справжньої демократії та розвинутої ринкової економіки, була менш глибока, ніж у сусідніх країнах Центральної Європи. Тому, демонтаж соціалізму в Угорщині наприкінці 80-х

років ХХ ст. відбувався без гострого протистояння у суспільстві.

У лютому 1972 р. під час зустрічі, Л.І. Брежнев відверто висловив Я. Кадару зауваження щодо економічної та соціальної політики. Торкнувся він і питання кадрової роботи, зокрема складу Політбюро ЦК УСРП. Проаналізувавши політичну ситуацію в країні, Я. Кадар у 1974-1975 рр. змінив керівництво партії та уряду, витримавши баланс між правими і лівими [Памяти Яноша Кадара].

Відзначимо, що Я. Кадар був головою уряду Угорщини до 1965 р. (з перервою у 1958-1961 рр.), до травня 1988 р. залишався незмінним першим (генеральним) секретарем ЦК Угорської соціалістичної робітничої партії. З початку 1988 р. Я. Кадар думав про відставку. Москва також хотіла зміни керівництва Угорщини, оскільки її лідер не поділяв політики перебудови М. Горбачова [Мусатов, 2008]. Наприкінці життєвого шляху, лідер угорських комуністів став жертвою своїх товаришів по партії, які діяли за прямою вказівкою ЦК КПРС. «З часом в зеніті слави Я. Кадар став рабом власної політики стабільності. Це стосувалося кадрів, прихильності до людей, які багато років знаходилися навколо нього. Але важливішим було те, що «незмінний керівник» почав втрачати почуття реальності, втратив інтерес до оновлення політики. Втратив і політичну сміливість. Я. Кадар залишився один на вершині влади, а опонентів давно не було», – відзначає російський дослідник В. Соловейчик [Соловейчик].

Навесні 1989 р. ситуація в партії та країні змінилася, угорське суспільство рухалося до політичного плюралізму. У листі до ЦК у квітні 1989 р. Я. Кадар просив прояснити на суді ступінь його відповідальності за вирок І. Надю, але цього не було зроблено. На думку В. Мусатова, в Угорщині відсутні документи, які б доказували пряму причетність Я. Кадара до винесення смертного вироку бувшому прем'єр-міністру [Памяти Яноша Кадара], однак, можливо, він не доклав достатньо зусиль до зміни вищої міри покарання на більш м'який вирок. Формулювання щодо долі І. Надя у рішенні Президії ЦК КПРС було наступним: «Проявити твердість та великодушність» (лютий 1958 р.) [Волотов]. Те, що питання про долю І. Надя не було суто угорським, свідчить той факт, що воно обговорювалося вищим органом КПРС, проте без оформлення відповідного протоколу [Мусатов, 2016, с. 36].

У квітні 1989 р. керівництво УСРП, посилаючись на лікарські рекомендації, звільнило Я. Кадара від обов'язків голови партії і члена ЦК. Вже 8 травня 1989 р. він був усунутий з усіх партійних посад. Актом, що остаточно підірвав основи легітимності його правління і одночасно став символом завершення епохи «кадаризму», була багатотисячна маніфестація 16 червня 1989 р. за перепоховання І. Надя і трьох страчених разом з ним соратників. Помер Я. Кадар 6 липня 1989 р. в Будапешті на 78-му році життя, у той самий день, коли угорський суд формально реабілітував І. Надя [Стыкалин].

Висновки. Підсумовуючи, зауважу, що Я. Кадару в історії Угорщини, та й загалом в історії країн Центрально-Східної Європи, відводять важливу роль

– як позитивну, так і негативну. Загартований ще з дитячих та юнацьких літ, Я. Кадар стрімко і впевнено рухався на вершину своєї політичної кар'єри. Подолавши шлях від простого члена комуністичного осередку до незмінного керівника УСРП, він зробив великий внесок у розбудову своєї країни, підготувавши ґрунт до спокійної суспільно-політичної трансформації та економічних змін наприкінці 80-х років ХХ ст. Під час свого багаторічного правління, Я. Кадар зумів згуртувати та консолідувати угорське суспільство, яке важко переживало трагічні події 1956 р., до яких він був безпосередньо причетний. Успішними були реформи

під його керівництвом в економічній та соціальній сферах. Серед когорти впливових угорських комуністичних лідерів, саме Я. Кадару вдалося перетворити радянську модель соціалізму в «соціалізм з людським обличчям», демократизувати авторитарну систему правління. Будучи інтернаціоналістом, вірним союзником СРСР, досвідченим партійним функціонером, він, насамперед, дбав про інтереси Угорщини, не боючись протиставляти себе тій системі управління, яка була визначена вищим радянським керівництвом для країн так званого «соціалістичного табору».

Список використаних джерел

- Cartledge, B., 2006. *The Will to Survive. A History of Hungary*, New Yourk, 486 p.
- Gough, R., 2006. *A Good Comarade Janos Kadar. Communism and Hungary*, London - New Yourk, 323 p.
- Gyurkó, L., 1982. *Arcképvázlat történelmi háttérrel*, Bp., 385 old.
- Huszár, T., 2003. *Kádár János politikai életrajza I-II*, Bp., 384 old.
- Kádár János bírái előtt. *Egyszer fent, egyszer lent. 1949-1955.*, 2001. *Párhuzamos Archivum*. Varga Laszló, Bp., 742 old.
- Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei 1956. November 7 – 1958. Január 25, 2009. *Magdolna Baráth*, Bp., 1248 old.
- Kiss M, S., Kádár. [online] Доступно: http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/m_kiss_sandor_kadar/1/1/0. (дата звернення: 07.04. 2019).
- Konrád, Gy., Budapest 1956. *Die ungarische Revolution*. [online] Доступно: <http://www.konradgyorgy.hu/muvek.php?id=13&e=87> (дата звернення: 07.04. 2019).
- Kornis, M., 2006. *Kádár János utolsó beszéde. Szabad előadás. Dokumentumregény*, Bp., 268 old.
- Rajner M, J., 2010. *A Kádár korszak. 1956-1989. Magyarország története*, 22, Romsics Ignác, Bp., 112 old.
- Révész, S., 1997. *Aczél és korunk*, Bp., 435 old.
- Sárközi, T., 2012. *Magyarország kormányzása 1978-2012*, Bp., 129 old.
- Simon, I., 2012. *Bal-kisértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia*, Bp., 234 old.
- Szakolczai, A., 2010. *Az 1956-os forradalom és szabadságharc, Magyarország története*, 21, Romsics Ignác, Bp., 112 old.
- Thatcher, M., 1993. *The Downing Street years*, London, 914 p.
- Байков, В., 2016. *1956. Венгрия глазами очевидца*, М., 152 с.
- Волотов, О., 2013. *Опыт венгерских реформ. К 100-летию со дня рождения Яноша Кадара*. [online] Доступно: <http://naukarus.com/opyt-vengerskih-reform-k-100-letiyu-so-dnya-rozhdeniya-yanosha-kadara> (дата звернення: 22.05. 2019).
- Желицки, Б., 2000. *Общий кризис "реального социализма" и демократические преобразования в Венгрии*, *Вопросы истории*, №7, с. 53-71.
- Кіш, С., 1998. *Суспільно-політична трансформація в Угорщині. 1966-1990 рр.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Ужгород, 18 с.
- Мусатов, В., 2008. *Янош Кадар: политический путь*. [online] Доступно: <http://naukarus.com/yanosh-kadar-politicheskiy-put> (дата звернення: 07.04. 2019).
- Мусатов, В., 2016. *Янош Кадар: триумф и трагедия. Размышления российского дипломата, Россия и Венгрия на перекрестках европейской истории*, Выпуск 2, Ставрополь, с. 24-40
- Памяти Яноша. [online] Доступно: <http://www.kurier.hu/item/422-437-759-pamyati-yanosha-kadara> (дата звернення: 20.05. 2019).
- Піддучький, О., Янош Кадар: творець «гуляш-соціалізму». [online] Доступно: https://dt.ua/SOCIETY/yanosh_kadar_tvorets_gulyash-sotsializmu.html/ (дата звернення: 07.04. 2019).
- Соловейчик, В., Янош Кадар: трагедия коммуниста. [online] Доступно: <https://www.sensusnovus.ru/analytics/2012/05/23/13583.html> (дата звернення: 25.04. 2019)
- Стыкалин, А., От Венгрии 1956-го к Венгрии 1989 года: метаморфозы исторической памяти нации. [online] Доступно: <http://magazines.russ.ru/nz/2009/6/st18-pr.html> (дата звернення: 25.04. 2019).
- Юнгер, М., 2018. *Антикоммунистична опозиція в Угорщині (1968-1990 рр.)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, К., 23 с.

References

- Cartledge, B., 2006. *The Will to Survive. A History of Hungary*, New Yourk, 486 p. (in English).
- Gough, R., 2006. *A Good Comarade János Kádár. Communism and Hungary*, London - New Yourk, 323 p. (in English).
- Gyurkó, L., 1982. *Arcképvázlat történelmi háttérrel* [Facial sketch with historical background], Bp., 385 old. (in Hungarian).
- Huszár, T., 2003. *Kádár János politikai életrajza I-II* [János Kádár's political biography I-II], Bp., 384 old. (in Hungarian).
- Kádár János bírái előtt. *Egyszer fent, egyszer lent. 1949-1955.* 2001. *Párhuzamos Archivum*. Varga Laszló, Bp., 742 old. (Before Kádár János's bureaus. Once above, once down. 1949-1955). (in Hungarian).
- Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei 1956. November 7 – 1958. Január 25, 2009. *Magdolna Baráth*, Bp., 1248 old. (Protocols of János Kádár's first government 1956. November 7 – 1958. Januar 25). (in Hungarian).
- Kiss M, S., Kádár [Kádár]. [online] Dostupno: http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/m_kiss_sandor_kadar/1/1/0. (data zvernennya: 07.04. 2019). (in Hungarian).
- Konrád, Gy., Budapest 1956. *Die ungarische Revolution* [The Hungarian revolution]. [online] Dostupno: <http://www.konradgyorgy.hu/muvek.php?id=13&e=87> (data zvernennya: 07.04. 2019). (in Germany).

- Kornis, M., 2006. Kádár János utolsó beszéde. Szabad előadás. Dokumentumregény [Late speech by János Kádár. Free performance. Fiction document], Bp., 268 old (in Hungarian).
- Rajner M, J., 2010. A Kádár korszak. 1956-1989 [The Kádár era. 1956-1989], *Magyarország története*, 22, Romsics Ignác, Bp., 112 old. (in Hungarian).
- Révész, S., 1997. Aczél és korunk [Aczel and our time], Bp., 435 old. (in Hungarian).
- Sárközi, T., 2012. Magyarország kormányzása 1978-2012 [Governance of Hungary kormányzása 1978-2012], Bp., 129 old. (in Hungarian).
- Simon, I., 2012. Bal-kisértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia [Left-temptation. The Kádár Foreign Policy and Western Social Democracy], Bp., 234 old. (in Hungarian).
- Szakolczai, A., 2010. Az 1956-os forradalom és szabadságharc [The 1956 Revolution and War of Independence], *Magyarország története*, 21, Romsics Ignác, Bp., 112 old. (in Hungarian).
- Thatcher, M., 1993. The Downing Street years, London, 914 p. (in English).
- Bajkov, V., 2016. 1956. Vengrija glazami ochevidca [Hungary through the eyes of an eyewitness], M., 152 s. (in Russian).
- Volotov, O., 2013. Opyt vengerskih reform. K 100-letiju so dnja rozhdenija Janosha Kadara [The experience of the Hungarian reforms. To the 100th anniversary of the birth of Janos Kadar]. [online] Dostupno: <http://naukarus.com/opyt-vengerskih-reform-k-100-letiyu-so-dnya-rozhdeniya-yanosha-kadara>. (data zvernennja: 22.05. 2019) (in Russian).
- Zhelicki, B., 2000. Obshhij krizis "real'nogo socializma" i demokraticheskie preobrazovanija v Vengrii [General crisis of "real socialism" and democratic transformations in Hungary], *Voprosy istorii*, №7, s. 53-71. (in Russian).
- Kish, Ye., 1998. Suspil'no-politychna transformaciya v Ugorshhy'ni. 1966-1990 rr. [Sustainably-political transformation in Hungary. 1966-1990 pp.] Avtoreferat dy'sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandydata istorychny'x nauk, Uzhgorod, 18 s. (in Ukrainian).
- Musatov, V., 2008. Janosh Kadar: politicheskij put' [Janos Kadar: the political path]. [online] Dostupno: <http://naukarus.com/yanosh-kadar-politicheskij-put>. (data zvernennja: 07.04. 2019). (in Russian).
- Musatov, V., 2016. Janosh Kadar: triumf i tragedija. Razmyshlenija rossijskogo diplomata [Janosh Kadar: Triumph and Tragedy. Reflections of a Russian diplomat], *Rossija i Vengrija na perekrestkah evropejskoj istorii*, Vypusk 2, Stavropol', s. 24-40. (in Russian).
- Pamjati Janosha Kadara [In memory of Janos Kadar]. [online] Dostupno: <http://www.kurier.hu/item/422-437-759-pamyati-yanosha-kadara> (data zvernennja: 25.04. 2019). (in Russian).
- Pidlucz'kyj, O., Yanosh Kadar: tvorecz' «gulyash-socializmu» [Janos Kadar: the creator of "goulash socialism"]. [online] Dostupno: https://dt.ua/SOCIETY/yanosh_kadar_tvorets_gulyash-sotsializmu.html/ (data zvernennja: 07.04. 2019). (in Ukrainian).
- Solovejchik, V., Janosh Kadar: tragedija kommunista [Janos Kadar: the tragedy of the communist]. [online] Dostupno: <https://www.sensusnovus.ru/analytics/2012/05/23/13583.html> (data zvernennja: 25.04. 2019). (in Russian).
- Stykalin, A., Ot Vengrii 1956-go k Vengrii 1989 goda: metamorfozy istoricheskoy pamjati nacii [From Hungary 1956 to Hungary 1989: The Metamorphosis of the Nation's Historical Memory]. [online] Dostupno: <http://magazines.russ.ru/nz/2009/6/st18-pr.html> (data zvernennja: 16.04. 2019). (in Russian).
- Yunger, M., 2018. Antykomunistychna opozyciya v Ugorshhy'ni (1968-1990 rr.) [Anti-communist opposition in Hungary (1968-1990 pp.)] Avtoreferat dy'sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandydata istorychny'x nauk, K., 23 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

JÁNOS KÁDÁR AS A POLITICAL FIGURE OF HUNGARY

Ivanna Skyba

Candidate of History, Docent; Docent of the Department of Modern Ukrainian History and Foreign Countries
SHEE «Uzhhorod National University»

The article aims to characterize briefly the political activity of one of the most authoritative heads of Hungary - János Kádár (1956-1988). Based on the analysis of the main scientific publications we would like to demonstrate that he was one of the most charismatic statesmen of the countries in "the socialist camp". His early childhood and youth years were tough. Definitely these dramatic life motives tempered János Kádár and allowed him to move dynamically and confidently to the top of political career. Having come to the power by means of the Soviet soldiers in 1956, he effectively governed Hungary till 1988. By May, 1988 he had been the eternal First (General) Secretary of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party. Implementation of the Soviet model socialism in the Hungarian People's Republic in the 1960-1980ies differed from similar attempts in other member countries of the Warsaw Treaty Organization. It occurred due to the fact that the legitimization of the regime of János Kádár was performed by consolidation policy, which purpose was to depoliticize the Hungarian society and to ensure rather high living standard in the country. Progress of Hungary in the 60-70ies of the 20th century was connected with the name of this politician, who stood out from other heads of the socialist countries by his personality and attention to people. Thanks to his efforts, socialism in the Hungarian changed from the state-run type into "socialism with a human face". The governing system turned from totalitarian into authoritative one with elements of democracy. Thanks to his activities János Kádár became popular among the Hungarian people and he is in the list of the three most noticeable leaders of Hungary (after the kings Saint Stephen and Matthias).

Keywords: Hungarian People's Republic, János Kádár, policy of consolidation, "socialist camp", "soft dictatorship", Hungarian Socialist Workers' Party.